

Kadınların Gündelik Coğrafyalarını Düşünmek: Mekânsalın
Toplumsal Cinsiyetle Sorunu.

Sena Kaçar & İsmail Kervankıran

Feminist Tahayyül, 5(1): 6-27.
(Araştırma Makalesi)

<https://doi.org/10.57193/FeminTa.2024.6>

ISSN: 2777-6011

feministtahayyül

CELT.01 - 01.06.2024

FEMİNİST ODRAFYA

Kadınların Gündelik Coğrafyalarını Düşünmek: Mekânsalın Toplumsal Cinsiyetle Sorunu

Sena Kaçar¹ & İsmail Kervankıran²

Öz

Gündelik hayattaki mekânsal ve toplumsal etkileşim biçimleri toplumsal cinsiyete dayalı mekânsal pratikleri ve ilişkileri şekillendirmede önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmanın amacı toplumsal cinsiyet ilişkilerinin inşası ile özel ve kamusal yaşam mekânları arasındaki bağlantıları tartışmaktır. Gündelik hayatın temel bir ögesi olan mekânın özel ve kamusal olarak ayrılmasının toplumsal ve mekânsal sonuçları irdelenmektedir. Öncelikle, toplumsal ve mekânsal olanın karşılıklı ilişkisinde gündelik hayat ve mekânsal etkileşim pratiklerinin önemi ele alınmaktadır. Ardından özel ve kamusal mekân ayrımının yarattığı cinsiyetlendirilmiş gündelik ilişkilere ve eşitsizliklere odaklanılmaktadır. Günümüzde kamusal mekânların sayısının giderek artmasına rağmen kadınların gündelik hayatları halen cinsiyetlendirilmiş mekânsal ilişkilere ve pratiklere bağlı olarak devam etmekte ve cinsiyetler arası karşılaşmalar sorun haline gelmektedir. Çalışmada öznelerin sıradan rutinlerinin ve etkileşim biçimlerinin ortak kamusal bir bilinç etrafında şekillenmesi ve kültürel mekânlarının birlikte yaşama olanak sağlayacak şekilde inşa edilmesiyle gündelik hayatın demokratikleşeceği iddia edilmektedir.

Anahtar Kelime: Mekân, gündelik hayat, toplumsal cinsiyet, özel mekân, kamusal mekân.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, senakcr0@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0743-1933

² Süleyman Demirel Üniversitesi, ikervankıran03@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9202-7320

Makale geliş tarihi: 01.11.2023

Makale kabul tarihi: 15.02.2024

Thinking Women's Everyday Life Geographies: The Problem of the Spatial with Gender

Abstract

Spatial and social interaction patterns in everyday life have an important place in determining gender-based spatial practices and relations. The aim of this study is to discuss the construction of gender relations and the connections between private and public spaces. The study evaluates the social and spatial consequences of the division of space, which is a fundamental element of everyday life, into private and public. Firstly, the study analyses the importance of everyday life and spatial interaction practices in the interrelation of the social and the spatial. Then, the study focuses on the gendered daily relations and inequalities created by the distinction between private and public space. Today, despite the increasing number of public spaces, women's everyday lives are still dependent on gendered spatial relations and practices, and encounters between genders are problematic. In this study, it is claimed that everyday life will be democratised by shaping the ordinary routines and interaction patterns of subjects around a common public consciousness and constructing cultural spaces in a way that enables coexistence.

Keyword: Space, everyday life, gender, private space, public space.

Giriş

Gündelik hayatın düzenlenmesinde özel ve kamusal mekânsal koşullar önemlidir. Çünkü gündelik hayatta öznelerin göstermiş olduğu her bir tavır, yaklaşım ve gerçekleştirdiği eylem biçimi zamansal ve mekânsal süreçler tarafından belirlenirken, aynı zamanda bu süreçlerin inşa edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle gündelik yaşantımızda pratik ettiğimiz mekânların; ev, sokak, mahalle, meydan, park, kafe, alışveriş merkezi ve eğlence yerleri gibi kamuya açık alanların güvensizlik ve eşitsizlik yaratan ortamlarını yeniden üretecek şekilde yapılandırılması sonucunda öznelerin gündelik mekânsal deneyimleri şekillenmektedir. Mekânın üzerinde gerçekleşen toplumsal, kültürel, ekonomik, politik ve ideolojik ilişkilerin mekânı parçalara ayırıp, parçaları yeniden üreterek yeni anlamlar ve pratikler oluşturduğu, böylece gündelik hayatın tüm alanlarının sınırlarını ve içeriğini yeniden belirlediği görülür (Lefebvre, 2020a). Bu nedenle mekân sadece fiziki oluşumuyla değil, aynı zamanda çoğulculuğu, üreticiliği, dönüştürücülüğü, farklı anlamları ve pratikleri kapsayıcılığıyla da toplumsal süreçlerin temel dayanağıdır. Henri Lefebvre'ye göre (2019b) toplumsal bir üretim alanı olan mekân, sabit ve aşamaları belirli bir yol izlemez. Mekân birbirini kesen, birbirini karşılıklı olarak etkileyen ve sayısız kez bölünerek inşa edilen gündelik mekânsal pratikler ve toplumsal ilişkiler aracılığıyla üretilir.

Gündelik hayatın iki temel ögesi olan ve yaşamın gelişmesini sağlayan zaman ve mekân tarihsel ve ilişkisel bir süreç içinde sayısız kez değişime uğramıştır. Yaşam biçimlerinin oluşmaya başladığı erken dönemde yerleşik hayata geçmeden önce, insanlar avcılık ve toplayıcılık faaliyetleriyle kendi yaşam mekânlarını üretmeye başlamıştır. Daha sonra kültürel birikim süreciyle yerleşik yaşama geçerek ortak yaşam arayışının getirmiş olduğu koşullar çerçevesinde aile, güven, mahremiyet ve özel alan gibi yeni yaşam kavrayışları geliştirmiştir (Tekeli, 2023). Özel alanlar ilk etapta ev içi emeğin yeniden üretildiği alanlardır. Ancak maddi üretim süreçleri de bu alanlarda ya da yakın çevresinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde gündelik hayat yüksek uzmanlaşmış faaliyetlerden ayrı değil, nispeten farklılaşmamış toplumsal ve ekonomik pratikler aracılığıyla ve onlarla bir arada sürdürülmüştür (Lefebvre, 2020a).

Dolayısıyla böyle toplumlarda ortak bir kültürden, belirgin bir yaşam tarzından ve parçalı olmayan mekânsal yapılanma biçiminden söz edilebilir.

Sanayileşme, modernleşme ve kapitalizmin gündelik hayatın neredeyse tüm alanlarına yerleşmesiyle bu durum önemli ölçüde değişmiştir. Toplumsal, kültürel ve ekonomik faaliyetler farklılaşmış, üretim ve yeniden üretim süreçleri parçalanmış, aile ilişkileri ve boş zaman faaliyetleri çalışmadan ayrılmış, özel ve kamusal yaşam mekânları ayrımı ortaya çıkmaya başlamıştır (Gardiner, 2016; Kurtar, 2013; Lefebvre, 2020a). Gündelik hayatın özel ve kamusal olarak bölünmesi sonucunda zaman ve mekân kullanımı programlanmış, birbirini sürekli tekrarlayan gündelik pratikler ve toplumsal ilişkiler gelişmeye başlamış, bireysel farklılıkların ve çeşitliliğin görünmez kılındığı homojen bir yaşam tarzı, belirgin bir sınıf bilinci ve önceden belirlenmiş verili kimlik ilişkileri ortaya çıkmıştır (Gardiner, 2016). Gündelik hayatın modern ve kapitalist koşullar tarafından yeniden örgütlenmesi hem mekânsal ve toplumsal eşitsizliklerin gelişmesine hem de bireysel ve toplumsal etkileşimlerin sınırlı kalmasına sebebiyet vererek bireylerin yalnızlaşmasına ve özel alana yönelmesine yol açmıştır. Modern gündelik hayatın bölünmesiyle birlikte hiyerarşik düzen içerisinde bireysel ve toplumsal kimlikler parçalanmış ve herhangi bir kimliğin diğerinden daha az görünür olduğu eşitsiz gündelik toplumsal ve mekânsal ilişkiler gelişmiştir.

1980'li yıllar ve sonrasında küresel olarak gündelik olana dair söylemler, pratikler ve ilişkiler değişmiştir (Bennett, 2013; Lefebvre, 2019a). Bu süreçte modern gündelik hayatın kendine özgü homojen yaşam tarzı, verili kimlik ilişkileri ve sınıf yapısının dayattığı normlar ve değerler sorunsallaştırılmıştır ve bunların yerini bireysel farklılıklar, heterojen ilişkiler, kesişimsel kimlikler ve çoklu gerçeklikler almıştır. Özellikle toplumsal ve mekânsal ilişkilerin düzenlenmesinde etkili olan cinsiyet, yaş, sınıf, etnik köken ve ırk gibi yapısal özelliklerin sorunsallaştırılmasıyla birlikte bu durum daha da görünür hale gelmiştir. Gündelik hayatta toplumsal düzenin dışında kalan ve kamusal yaşamı tehdit ettiği düşünülen öznelere kentlerdeki kamusal mekânsal pratikleri iktidar ve güç ilişkileri tarafından sınırlandırılırken,

ötekileştirilen özneler düzene, iktidar ve güç ilişkilerine karşı gelerek kendi direniş mekânlarını üretmiştir (De Certeau, 2008; Gökalp Yılmaz, 2017; Sezer Şanlı, 2018).

Gündelik hayatın coğrafyalarında karşılaşılan tartışmalı konulardan biri de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin üretilmesine sebebiyet veren ataerkil toplumsal ilişki biçimidir. Günümüzde hâlâ hem kadınların hem de erkeklerin deneyimleri ataerkil ilişkiler tarafından belirlenmekte ve gündelik hayatları son derece cinsiyetlendirilmiş toplumsal ve mekânsal ilişkiler çerçevesinde şekillenmektedir. Bu durum özellikle kadınların gündelik mekânsal deneyimlerini olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinin özel ve kamusal mekân ayrımı ile daha da belirgin ve yaygın hale gelmesi, kadınların evle ilişkilendirilmesine kamusal mekânların ise erkeklere ait görülmesine yol açmaktadır (Massey, 1994). Günümüzde kentlerdeki kamusal mekânların sayısının giderek artmasına rağmen kadınların gündelik yaşamları özel olanla sınırlanmakta ve bu anlamda toplumsal ilişkileri sınırlı bir mekânda gerçekleşmektedir (Alkan, 2009; Bondi ve Davidson 2003; Kern, 2020; Tuncer, 2015). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azalması için özneler arası etkileşimi artıracak ve karşılaşmaların gerilimini hafifletecek ortak bir yaşam kültürünün oluşmasına ihtiyaç vardır. Bu açıdan gündelik hayatın dönüşümünün rutinleşmiş pratikler ve özneler arası toplumsal etkileşimler aracılığıyla bireylerin faydasını gözeten ortaklıklar tesis edebilmesinin ve gündelik kamusal mekânların karşılıklı ilişkileri mümkün kılacak kanallar açabilmesinin yolları üzerine düşünülmalıdır.

Bu çalışma birbiriyle ilişkili ve çoğu zaman iç içe geçmiş olan üç temel mesele etrafında şekillenmektedir: Çalışmanın amacı nesnel/tarihsel bir gerçeklik olarak gündelik hayatın özel ve kamusal olarak ayrılması, bu ayrımın dayattığı cinsiyetlendirilmiş toplumsal ve mekânsal ilişkilerin kadınların gündelik hayatını etkileme biçimi ve gündelik hayatın demokratikleşmesinin olanaklarını özel ve kamusal mekânsal ilişkiler bağlamında teorik olarak tartışmaktır. Böylece ortak kamusal bilincin, toplumsal mekânın ve birlikte yaşamın olanakları üzerine düşünülmesi için zemin hazırlanacaktır.

Gündelik Hayat Teorisyenlerinin Mekâna Bakışı ile Gündelik Hayatın Mekânsallığının Sınırlılıkları ve Olanakları

Gündelik hayat en yalın hali ile öznelerin yeme, içme, giyinme, barınma, cinsellik, üretim, tüketim ve seyahat gibi tekrara dayalı rutinleşmiş pratiklere ve toplumsal ilişkilere karşılık gelmektedir (Şahin ve Balta 2001: 185). Bu yönü ile gündelik hayat sıradan, bilinen ve aşına olunan günlük rutinlerin ve toplumsal ilişkilerin tekrarı olarak algılanmaktadır. Ancak Lefebvre'nin Georg Wilhelm Friedrich Hegel'den (2010) alıntılıdığı gibi, "...aşına olunan illaki bilinen değildir..." (Lefebvre, 2020a: 20). Gündelik hayat sıradan olanın sıra dışılığını, yüzeysel olanın derinliğini ve aşına olunanın gizemli doğasını zamanın ve mekânın olağan akışı içerisinde ortaya çıkarmaktadır. Gündelik hayatın iki temel ögesi zaman ve mekân; insan varoluşu için gerekli olan tüm koşulların gelişmesini sağlarken, bireylerin gündelik rutinleri ise zamansal ve mekânsal ilişkileri yeniden biçimlendirmektedir. Dolayısıyla özneler sahip oldukları bilinçleri, benlikleri, kimlikleri, alışkanlıkları, etkileşim biçimleri ve deneyimleri ile mekânı şekillendirirken, mekân kendine ait sosyo-kültürel anlamlar, söylemler, temsiller, pratikler, iktidar ve güç ilişkileri ile özneleri etkilemektedir (Karmaz, 2021; Lefebvre, 2019b). Mekân, özneler arası etkileşim süreci sonucunda bireysel ve toplumsal pratiklerin norm, değer ve yasalara dönüşmesiyle birlikte gelişen gündelik toplumsal ilişkilerin ve yapısal koşulların ortaya çıkmasını sağlarken, mekânın üretim sürecini etkileyen gündelik toplumsal ilişkilerin ve mekânsal pratiklerin ortaya çıktığı ilk yer ise gündelik hayattır.

Gündelik hayatın mekânsallığı söz konusu olduğunda şüphesiz ilk akla gelen teorisyen Lefebvre'dir (1987; 2017; 2019a; 2019b; 2020a; 2020b). Lefebvre, gündelik toplumsal ilişkiler sonucunda mekânsal pratiklerin geliştiği gündelik mekânları "algılanan mekân" kavrayışı içinde açıklamakla birlikte gündelik hayatın gelişip filizlendiği yeri ise "toplumsal mekân" kavrayışı içinde değerlendirilmektedir. Algılanan mekân gündelik ve kentsel ilişkilerin gelişmesini sağlayan mekânsal pratiklerin üretim alanıdır. Mekânsal pratikler kent, mahalle, meydan, konut, ev ve evin yakın çevresinde gelişir ve gündelik pratiklerle doğrudan ilişkilidir. Algılanan mekân kendi içinde hem özel ve kamusal mekânın hem de çalışma ve boş zamanın

birlikteliğini içerir. Toplumsal mekân ise özneler arası etkileşimler sonucunda gündelik toplumsal ilişkilerin geliştiği ve öznelerin gündelik ilişkileri aracılığıyla mekânsal pratiklerini de dönüştürerek kendi mekânsal deneyimlerini ve anlamlarını ürettiği temsil mekânlarına karşılık gelmektedir (Lefebvre, 2019b: 68). Bu anlamda gündelik hayat, mekânsal ve toplumsal pratikler aracılığıyla doğrusal ve süreksiz değil, döngüsel ve sürekli bir şekilde mekânda gerçekleşir. Mekânın üretimini etkileyen fiziksel ve toplumsal süreçlerin yanı sıra, mekân ekonomik ve politik ilişkilerin de üretildiği zihinsel bir tasarımdır. Zihinsel olarak mimarlar, teknokratlar ve planlamacılar tarafından üretilen mekânlar, iktidar ilişkilerini ve ideolojik yaklaşımları gizleyerek mekâna tahayyül yoluyla müdahaleyi destekleyen mekân temsillerini içerir.

Teknokratik akıl her şeyin akılcı bir şekilde hesaplandığı, düzenlendiği ve denetim altına alındığı bir mekân üretir ve pragmatik denetim kurmak amacıyla toplumsal ilişkileri kategorik sistemlere hapseder (De Certeau, 2008; Gardiner, 2016). Bunun neticesinde farklılıkların ve çeşitliliklerin doğası sorun olarak algılanır ve görünmez kılınır. Ancak Michel de Certeau'ya göre (2008: 44) gündelik hayat iktidar ve güç ilişkilerinin tahakkümünü hafifletecek ve öznelere kendi yaşamlarını sürdürebilmeleri için çeşitli fırsatlar sunacaktır. Bunlar gündelik hayatta sergilenen “taktikler” ve “stratejiler”dir. Taktikler parçalı ve dağınıktır. Belirli bir mekânı yoktur, ancak belirli bir zamana ihtiyaç duyar. Öznelerin yaşamlarındaki taktikler konuşmak, okumak, gezmek, yemek yapmak ve pazara gitmek gibi gündelik rutinlerin belirli bir zamanda türlü oyunlar ve kurnazlıklarla iktidar ve güç ilişkilerini zayıflatmak için sergilenmesi olarak düşünülebilir. Taktiklerin aksine stratejiler iktidarın ve gücün diğerini görünür kılmak için ürettiği bir mekânda gerçekleşmekte ve güçlünün zayıfın taktiklerini etkisiz kılmak için geliştirdiği hesaplamalardır (De Certeau, 2008: 55). Buna göre De Certeau, iktidar ve güç ilişkilerinden ziyade öznelerin direniş ve faillik özelliklerini ön plana çıkararak gündelik hayatta baskı ve tahakküm sistemlerinin aşılabileceğini vurgulamaktadır. Kamusal mekânlar tam olarak bu temel üzerine şekillenmekte ve karşılaşmaları, kırılmaları, çatışmaları, iktidar ve güç ilişkilerini, direniş mücadelelerini,

etkileşim rutinlerini ve ortak yaşam kültürünü çelişkileriyle birlikte kendi içinde bulundurmaktadır.

Gündelik hayatta öznelerin gerçekleştirmiş olduğu her bir pratiğin, davranışın, anlamlandırma biçiminin ardında mekânsal bir düzenlilik vardır. Mekân, öznel ve toplumsal etkileşimin gerçekleştiği dinamik bir alandır. Mekânı anlamak gündelik hayatın işleyişini ve düzenini anlamaktır. Mekândaki semboller, simgeler, nesnelere, konumlandırmalar ve ilişkiler öznelerin eylemlerini yönlendiren mekanizmaları devreye sokar. Bu durum hem mekânın kimlik kazanmasını hem de öznelerin belirli bir düzen içerisinde mekânı nasıl kullanacaklarını; gündelik performanslarını nasıl sergileyeceklerini belirleyen ipuçlarının anlaşılmasını sağlar.

Erving Goffman (2009) belirli bir toplumsal mekânda belirli bir katılımcının diğer katılımcıları etkilemeye yönelik girişimlerini performans kavramı ile açıklar. Performanslar cinsiyet, yaş, boy, kilo, jest, mimik ve duruş gibi kişisel vitrinler aracılığıyla sergilenen eylemlerdir. Özneler gündelik hayatlarında yüz yüze etkileşime girdikleri andan itibaren karşılıklı olarak birbirlerinin düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını anlamaya ve başkalarının izlenimlerinden etkilenerek kendi eylemlerini yönlendirmeye çalışırlar. Goffman'a göre (a.g.e.) bu eylemler “ön sahne” ve “arka sahne” olmak üzere iki farklı mekânda kendini açığa çıkarır. Ön sahnede özne, toplumun kendisinden beklediği rolleri, sorumlulukları ve kimlikleri icra ederken, arka sahnede ön sahnede olduğundan daha farklı roller ve pratikler sergilenir. Dolayısıyla arka sahne gündelik hayatın gizemli ve öteki yüzüdür. Orhan bu durumu şöyle örneklendirir: “Misafirlere ev sahiplerinin görüldüğü misafir odası, yani ön sahne içinde ev sahipleri toplumun onlardan beklediği gibi cömert, sevecen ve görgülüysen, aynı kişiler arka sahneye geçtiklerinde, yani mutfığa gittiklerinde komşularını çekiştiren, onlara hakaret eden ve dedikodularını yapan insanlara dönüşebilirler” (2018: 198). Farklı bir mekâna girildiğinde o mekânın sembolleri, anlamları ve ilişkileri farklı olduğu için özneler kendi eylemlerini bazen içgüdüsel bir şekilde, ancak çoğu zaman hesaba katarak kişisel çıkarımlar elde edebilmek için rutinleşmiş günlük pratiklere dönüştürür.

Öznelerin belirli bir mekânda sergilemiş olduğu pratikler, orada bulunan nesnelere, sembollere, temsillere, kişisel vitrinlere, toplumsal ve kültürel ilişkilere bağlı olarak icra edilir. Özneler dünyaya gözlerini açtıkları andan itibaren cinsiyet başta olmak üzere zaman, mekân, kültür ve toplum gibi önceden belirlenmiş yapısal çevre koşulları içinde yaşamı deneyimlemeye başlar. İçine doğulan bu çevre, öznelerin bilincini, benliğini, kimliğini, eylemlerini, toplumsal rollerini, konumlarını, yaşam biçimlerini, gündelik ilişkilerini ve mekânsal deneyimlerini büyük ölçüde belirler. Çünkü öznelerin yaşadığı çevre içinde diğer özneler ile olan etkileşimi, gündelik yaşam bilgisinin inşa edilmesinden kültürel aktarımlar yolu ile iletilmesine ve kişinin yaşam deneyimini kendisinden öncekilerin deneyimlerini dikkate alarak icra etmesine kadar pek çok süreci etkiler. Gündelik hayatın işleyişinin sürekliliğini belirleyen tam da bu karşılıklı etkileşim süreci sonucunda ortaya çıkan bilgi birikimidir. Schutz (2018) öznelerin gündelik pratiklerini, tercihlerini, beklentilerini ve deneyimlerini hâlihazırda toplumsal ve kültürel çevrenin sunduğu bilgi birikimine yani “bilgi stokuna” başvurarak oluşturduklarını belirtir (akt: Şentürk, 2018: 250). Toplumsal kalıpları içselleştirme eğilimi gösteren özneler, ortak “bilgi stoku” içerisinde elde ettikleri bilgilere göre eyleme geçer ve herhangi bir toplumsal grup içerisinde etkileşimde olduğu diğer özneler ile “tipleştirme” yolu ile benliklerini inşa ederek gündelik hayatlarını sürdürür. Schutz’a göre, bu özneler bir sorunla karşılaşmadıkları sürece içinde buldukları toplumsal ve kültürel düzeni sorgulamazlar (akt: Şentürk, 2018: 256). Ancak öznelere dayatılan dışsal varoluş düzeni bireysel bilinç tarafından sorgulanıp değiştirilebileceği için özneler kendi gündelik yaşamlarının akışını değiştirebilme potansiyeline de sahiptir.

Gündelik hayatta özneler bireysel ve toplumsal dünyada karşılaştıkları olguları sorgulayarak kendilerine dayatılan belirlenimci koşullara direnebilir ya da doğrudan bu koşulları içselleştirebilirler. Her ne kadar özneler kendi deneyimlerine dayanarak öznel deneyimler oluşturmaya çalışsa da toplumsal gerçeklikler çerçevesinde kabul görebilmek için özneler arası etkileşimler aracılığıyla ortak kültürel ve toplumsal ilişkiler geliştirir. Berger ve Luckman, gündelik hayatta buradalığa ve şimdiliğe başka bir ifade ile mekânsal ve zamansal deneyimlere öncelik atfederek bireylerin öznel anlam dünyalarını nesnel toplumsal dünya ile

ilişkilerinde arayıp anlamı derinlemesine inceler. Onlara göre gerçeklik toplumsal olarak inşa edilir (Berger ve Luckman, 2008: 23). Gündelik hayatta çoklu öznel gerçekliklerden nesnel gerçekliklere geçiş “dışsallaştırma”, “nesnelleştirme” ve “içselleştirme” olmak üzere üç şekilde gerçekleşir (*a.g.e.* 92). Nesnel gerçekliğin inşasında özneler arası etkileşimler bir dışsallaştırma süreci oluşturur ve bu süreç durağan olmayıp toplumsal normları ve değerleri belirler. Bu toplumsal norm ve değerler, modern toplumların kurumları aracılığıyla meşrulaştırılıp nesnelleştirilir. Öznel anlamlandırma yani içselleştirme süreci sonucunda ise bireyler kendi benliklerini inşa ederken, nesnel toplumsal gerçeklikle ilişki içinde eyleme geçer. Bu öznel ve nesnel toplumsal gerçekliğin inşası gündelik hayatın mekânsallığından bağımsız değil, gündelik hayatın mekânsal yapılanma biçiminin ve mekân üzerinde gerçekleşen yapısal ilişkilerinin karşılıklı etkileşimi ile ortaya çıkmaktadır.

Gündelik hayata dair ilişkiler, toplumsal ve kültürel olanın mekânsal olanla ilişkisinde gelişir ve somut bir görünüm kazanır. Mekân, gündelik hayatın yaşantısallığı ile anlam kazanır ve gündelik hayatı anlamlı kılan toplumsal ilişkilerin üretim alanıdır. Bu yönü ile mekânın kimin söylem, temsil ve anlam dünyasıyla şekillendiği ve kimi kapsadığı ile kimin anlam dünyasını baskıladığı ve kimi görünmez kılıp dışladığı üzerine düşünmek gerekir. Bu sebeple gündelik hayatta pratik ettiğimiz mekânların fiziksel ve zihinsel bir üretimden çok daha öte toplumsal bir ürün olduğu gerçeğiyle toplumsal sonuçlarının öznel yaşamları da etkilediğini bilerek mekânın üretiminin ve yapılanma biçiminin yaşamın farklılıkları ve çeşitlilikleriyle birlikte sürdürülebileceği bir zemin hazırlaması önemli bir konu haline gelmektedir. Söz konusu özne kadın olunca toplumsal inşa süreci kadın özneliğinin ve kimliğinin şekillenmesinde etkili olduğu gibi, mekânın öznel ve nesnel inşası da kadınların gündelik mekânsal ilişkilerini ve pratiklerini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu karşılıklı etkileşim süreci gündelik rutinler aracılığıyla sürmekte ve rutinleşmiş toplumsal roller ve sorumluluklar kadınların gündelik hayatını eşitsiz toplumsal ve mekânsal koşullarda sürdürmelerine neden olmaktadır. Bahsi geçen bu durum hem nesnel tarihsel bir gerçeklik olarak gündelik hayatın özel ve kamusal mekân olarak ayrılmasının hem de gündelik hayatın modern ve kapitalist süreçler tarafından müdahaleye açık hale gelmesinin bir sonucudur.

Dolayısıyla gündelik hayatın mekânsal, toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik müdahalelerle yönlendirilmesi, öznelerinin tahakküm sistemleri altında ezen ve ezilen ilişkisi içerisine girmesi ve gündelik hayatın baskı altına alınması sürecinin sıradanlaşmış rutinler aracılığıyla her defasında farklı koşullarda yeniden üretmesi anlamına gelmektedir.

Toplumsalın ve Mekânsalın Gündelik Olanla Etkileşimi: Kadınların Gündelik Coğrafyaları

Dorothy Smith (1989), toplumsal cinsiyet düşüncesinin gündelik hayatta inşa edilmiş söylemsel ve ideolojik düzenlemelerin bir ürünü olduğunun altını çizmektedir (akt: Gardiner, 2016: 260). Buna göre dil söylemi, söylem temsili, temsil öznel ve toplumsal pratikleri, pratikler ise toplumsal ve kültürel yapıları ortaya çıkarmaktadır (Şah, 2020: 213). Özne kadın olunca gündelik hayatta inşa edilen söylemsel düzenlemeler erkek egemenliğini onayan toplumsal ilişkileri ve sıradanlaşmış pratikleri pekiştirmektedir. Örneğin “elinin hamuru ile erkek işine karışmak”, “evi ev eden avrat, yurdu şen eden devlet”, “kadının şamdanı altın olsa mumunu dikecek erkektir”, “kadının yeri evidir” (Uluscu, 2023) gibi ifadeler kadının toplumsal konumunu, mekânsal kullanım pratiklerini ve cinsiyetler arası iş bölümünü belirleyen gündelik toplumsal ilişkileri açığa çıkarmaktadır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri sosyal dünyada üretilen söylemlerin temsillere, temsillerin pratiklere, pratiklerin toplumsal, kültürel ve mekânsal ilişkilere dönüşmesiyle şekillenmektedir. Gündelik hayatta erkek egemen ideolojiyi pekiştiren toplumsal, kültürel ve mekânsal ilişkiler ve sıradanlaşmış gündelik pratikler özellikle kadını ev içi alana ve gündelik olana yerleştirirken, erkeğin özel ve kamusal mekânda otoritesini genişleterek kadınların üzerindeki iktidarını meşrulaştırmaktadır. Bu eril bakış, kadınların failliğini, kendi dünyalarını anlama ve dönüştürme kapasitesini sınırlandırmaktadır. Gündelik hayatın sıradan özneleri olarak kadınlar, bu yapılandırılmış toplumsal, kültürel ve mekânsal çevrenin kendilerine sunduğu verili düzen içinde yaşamı deneyimlemeye başlar. İçine doğulan aile, toplum, kültür, mekân, cinsiyet, yaş, sınıf, etnik köken ve ırk gibi özelliklerin söylemler ve temsiller aracılığıyla meşrulaştırılması sonucunda

öznelerin benlikleri, kimlikleri, alışkanlıkları, günlük rutinleri, mekânsal pratikleri ve toplumsal ilişkileri de büyük ölçüde şekillenmiş olur.

İçinde bulunduğumuz sosyal dünyanın dil, söylem, temsil ve anlam ilişkileriyle şekillendiği düşünüldüğünde gündelik hayatın sahnelendiği mekân önemli bir söylem, temsil ve anlam üretim aracı olarak karşımıza çıkar. Mekânın üretimi temel olarak mekânı deneyimleyen öznelerin cinsiyeti, yaşı, sınıfsallığı, dini inancı, etnik kökeni ve ırksal özellikleri ile doğrudan bağlantılıdır. Söz konusu kadın olunca, kadının gündelik hayatını yönlendiren mekânsal, toplumsal, ekonomik, politik ve ideolojik söylemler ve pratikler bazen karşılıklı ilişkilerle bazen de içi içe geçerek gündelik hayatı yaşanmaz kılan ve onu aşılması gereken bir hak talebine dönüştürmektedir. Friedan (2002) Amerikan toplumundaki kadınların gündelik hayat mücadelesinde toplumsal cinsiyet rollerinin izini sürer ve kadınların gündelik hayatta inşa edilen cinsiyetlendirilmiş kadınlık pratiklerini benimsedikleri ve ücretsiz ev içi emek bakımını üstlenerek iyi bir anne ve eş olabilmek için mücadele ettikleri sonucuna ulaşır. Araştırmanın öznesi olan kadınların eğitim, istihdam, sağlık, ulaşım, seyahat ve kent hakkı gibi gündelik ihtiyaçlara ulaşmak için mücadele etmedikleri ve kendine dayatılan geleneksel toplumsal cinsiyet normlarını içselleştirdikleri anlaşılır. Aynı zamanda kadınların zamanın büyük bir kısmını özel alanda geçirdikleri ve sadece ev içi pratiklerinin bir uzantısı olarak kamusal mekânları talep ettikleri görülür. Gündelik hayatta kadınların cinsiyete dayalı içselleştirilmiş kadınlık pratikleri bulunmakla birlikte, zamanı ve mekânı kullanma biçimlerinin de cinsiyetlendirilmiş bir inşası vardır. Zamanın döngüsel ve doğrusal bir akış içerisinde sürekli tekrar etmesi sonucunda kadınların yemek yapmak, bulaşık yıkamak, pazara gitmek ve çocuk bakmak gibi tekrara dayanan gündelik rutinleri oluşurken, mekânsal deneyimleri ise cinsiyetlendirilmiş toplumsal pratiklerin icra edildiği mutfak, yatak odası ve alışveriş yerleriyle sınırlı kalmaktadır (Felski, 1999).

Kadınsı mekânlar özel olana, erkeksi mekânlar kamusal olana atfedilir. Ev aileyi, güveni, şefkati, mahremiyeti ve duygusallığı çağrıştırırken, sokaklar, caddeler, meydanlar, parklar, kafeler, eğlence yerleri güvensizlik, huzursuzluk, tehlike ve rasyonellik çağrıştırır.

Dolayısıyla özel mekânlar dışıl, kamusal mekânlar eril karaktere sahiptir (Massey, 1994). Massey'e göre (*a.g.e*), kadınların dışıl mekâna ait görülmesi mekânsal ve toplumsal denetimi kolaylaştırır ve toplumsal düzeni tehdit edeceği düşünülen kadın varlığı böylece etkisiz kılınmış olur. Ahlaki toplumsal düzen kadın bedenini kontrol altına alabildiği ölçüde sağlanabilir. Çünkü ahlaki normatiflikte kadın bedeni davetkâr ve kışkırtıcı bulunur. Örneğin; Elizabeth Wilson, Viktoryen dönem Londra'sında kentin sokaklarında artan kadın görünürlüğünün yarattığı ahlaki paniği inceler. Kent merkezinde statü sahibi kadınların bir şekilde yoksul kadınlar ve seks işçileri ile karşılaşabileceği fikri ahlaki paniğe neden olduğu için kamusal mekânlar eş, erkek kardeş, baba ve daha yaşlı kadınlarla birlikte deneyimlenir (Kern, 2020: 117). Kadınların toplumsal konumu farklı kültür ve coğrafyalarda farklı şekillerde tezahür eder. Ancak genel kamusal toplumsal cinsiyetin, ataerkil söylemlerin ve ilişkilerin geliştiği her yerde kadınların yaşamlarının farklı şekillerde müdahaleye açık olduğudur.

Ataerkil söylemlerin ve ilişkilerin yanı sıra, sanayileşme süreci ile birlikte kadınların emek gücü piyasalarına çekilerek hem ataerkilliğin hem de kapitalizmin oluşturduğu ücretsiz ve ücretli emek gücü kıskacına takılıp kaldıkları görülür. Kapitalist üretim sürecine dâhil olan kadınlar belirli koşullarda ücretli emek gücü piyasalarında yer alır, ancak tamamen ücretsiz ev içi emeğin yeniden üretim sürecinden kopamaz. Bu çifte sömürü bir yandan toplumsal cinsiyet ilişkilerini pekiştirirken, diğer yandan sınırlı da olsa kadını özel olandan çıkarıp kamusala yönlendirir. Çünkü kadın emeği ve kadın bedeni kapitalist üretim ve tüketim nesnesi olarak yeniden üretilir. Modern kapitalist toplumlarda kadın modayı, güzelliği ve dişiliği temsil ettiğinden meta nesnesi olarak görülür ve özne konumuna yükselemez (Lefebvre, 2017; 2019b). Özel ve kamusal mekânda karşılıklı olarak üretilen ataerkil söylemler ve ilişkiler ile kapitalist süreçler kadınların gündelik yaşamlarını, toplumsal ilişkilerini ve kamusal mekân deneyimlerini eşitsiz koşullarda sunar. Bu yüzden de kadınlar gündelik yaşamlarında sağlık, eğitim, istihdam, ulaşım, seyahat, eğlence ve kent hakkı gibi pek çok konuda dezavantajlı konumda yer alır (Massey, 1994). Ancak kadınlar tarihsel, toplumsal ve ekonomik gelişmenin belli bir aşamasında ve belli koşullar altında direniş göstererek kamusal mekânda görünür olabilmıştır.

Gündelik hayatın hâlihazırda ücretsiz ve ücretli emek gücü ile özel ve kamusal mekânların üretim ve yeniden üretim ilişkisini toplumsal cinsiyete dayalı somutlaştırmalarla aleni bir biçimde ortaya çıkarması, sadece kadınların kamusal yaşam haklarını sınırlamakla kalmaz, aynı zamanda bu durum kadınlar için gündelik mücadeleyi zorunlu kılar. Kern, “...kadınların tarih boyunca tüm riskleri ile kamusal alanda politik olarak aktif olmak ya da özel alanda apolitik olarak ücretsiz ev-içi bakım görevini yerine getirmek zorunda olduklarını fark ettiğimde öfkeden yüzüm kızardı...” ifadesini kullanır (2020: 150). Bu ifadenin dışa vurumu, gündelik hayatın cinsiyetlendirilmiş toplumsal ve mekânsal ilişkilere göre düzenlenmesinin bir sonucu olarak kadınların yaşamı dezavantajlı bir şekilde deneyimlemesidir. Bununla birlikte üçüncü bir seçenek daha vardır. Kadınların gündelik hayatta kimi zaman politik kimi zaman da apolitik bir konumda yer alarak iktidarın ve gücün tahakkümü karşısında hem aktif hem pasif direnişe geçmesidir. Özellikle iktidarın ve gücün tahakküm alanını genişlettiği zor zamanlarda kadınlar özel ve kamusal mekânlarda gündelik taktikler ve stratejiler geliştirerek iktidar ve güç mekanizmaları karşısında kendilerine özgürleştirici alanlar açmıştır (Deniz ve Şahin, 2022). Gündelik hayatın cinsiyetlendirilmiş doğasına rağmen, kadınlar farklı mücadele stratejileri geliştirerek kamusal mekânda görünür olmayı başarmıştır. Örneğin Ankara’nın Beypazarı ilçesinde turizm faaliyetlerinin gelişmeye başlamasıyla birlikte kadınlar ücretsiz ev içi emek gücünü ücretli emeğe dönüştürerek hem kendi gündelik mekânsal sınırlarını genişletmiş hem de kadınlar arası ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlayarak diğer kadınların gündelik kamusal mekânsal hareketliliklerini dönüştürmüştür (Kahveci, 2021). Kadınlar gündelik hayatın cinsiyetlendirilmiş biçimine karşı bireysel direniş mücadeleleri geliştirerek; maskülen davranmak, risk almak, görmezden gelmek, toplumsal cinsiyet rollerini reddetmek ve evle güçlü bağlar kurmamak gibi mücadele stratejileri ile kamusal mekânı deneyime fırsatı bulmuştur (İskenderoğlu ve Kervankıran, 2023; Kaba ve Emekli, 2018; Kaçar ve Kervankıran, 2023). Gündelik hayatın düzenlenmesinde kadınlar aktif roller üstlenirken, mesele gündelik hayatın yönetilmesine geldiğinde başrol hep erkek olmuştur. Kadınların gündelik hayatı baskı altına alınarak koşullu özgürlük kısılacında sürdürülmeye zorlanmıştır. Dolayısıyla bireysel ve toplumsal ölçekte her kadın direnişi ve

mücadelesi önemlidir. Gelineen noktada kadınların sahip olduğu hiçbir şey ne geçmişte ne bugün ne de gelecekte mücadele etmeksizin kazanılmamış ve kazanılamayacaktır.

Gündelik Hayatın Demokratikleşmesi

Kamusal alanın demokratikleşmesi başlangıçta büyük ölçüde erkek egemen bir proje olmakla birlikte, bu sürece kadınlar çoğunlukla kendi mücadeleleri sonucunda çok sonra katılabılemiştir (Giddens, 2022). Fakat özel alanın demokratikleşmesinde belirleyici rol oynayanlar kadınlardır. Giddens'a göre (*a.g.e.*), kadın cinselliğinin özgürleşmesi özel alanı dönüştürdüğü kadar kamusal alanı ve modern kurumları da dönüştürmüştür. Dolayısıyla Giddens'a göre cinsel özgürleşme cinsel demokrasi anlamına gelir ve söz konusu olan sadece cinsel özgürleşme demek değildir. Özel olanın, mahremiyetin dönüşümü toplumsal değişim yönünde baskı yaratırken, bu değişim gündelik hayatın en küçük birimi olan evden başlayarak diğer kamusal alanlara ve modern kurumlara sirayet etmektedir. Örneğin; Türkiye modernleşme sürecinde kadınların kamusal mekânda görünürlük kazanmasının ve yeni kadınlık temsilinin yarattığı sorunların özel ve kamusal bir arka planı bulunmaktadır. "Toplumun yaralarını saran" ya da "milletin anası" olan kadınlar, toplumsal hayata entegre olarak hem eşlerine hem de kalkınmaya destek sağlayan modern analar, eşler ve yurttaşlar olarak temsil edilmiştir. Bu durum kadınlara sınırlı bir özerklik sunmakta olup, kadınların gündelik hayatının ve cinsiyetlendirilmiş toplumsal ve mekânsal eşitsizlikleri aşmasının önünde engeller oluşturmaktadır. Bundan dolayı günümüzde halen kadınların deneyimleri son derece cinsiyetlendirilmiş toplumsal ve mekânsal eşitsizlikler çerçevesinde sürmekte ve cinsiyetler arası karşılaşmalar hala sorun olarak algılanmaktadır.

Gündelik hayatın sıradan özneleri tarafından toplumsal cinsiyet ilişkilerinin katı ve değişmez doksalar olarak içselleştirilmesi ve gündelik rutinlerin toplumsal cinsiyet rollerini ve sorumluluklarını yeniden üretecek şekilde sürdürülmesi sonucunda eşitsiz sosyo-mekânsal ilişkiler gelişmektedir. Gündelik hayatın coğrafyalarının özneler arası etkileşimlerle birlikte toplumsal cinsiyete dayalı gündelik hayat pratiklerinin rutinleşmesini sağlaması hem toplumun

sözde bağdaşıklıkları içerisinde öznelerin bilincini normalleştirip kendilerine dayatılan kimlikleri üstlenmesini hem de toplumsal rolleri ve sorumlulukları yerine getirmesini zorunlu kılmaktadır. Gündelik hayatı tahakküm altına alan sistemlerin sıradan özneler tarafından yeniden üretilmesi toplumsal ve mekânsal düzen denilen olguyu ortaya çıkarmaktadır.

Kamusal mekânda ortaya çıkan özneler arası ilişkiler ve toplumsal etkileşimler hem kısıtlayıcı hem de fırsat verici türden gündelik ilişkiler sunmaktadır. Gündelik hayatta özneler birbirleri ile etkileşime geçtiklerinde ya da toplumsal ilişkilerde bulduklarında mekânsal ve toplumsal kurallar çerçevesinde düzenlenmiş eylemler sergilemektedir. Temel gündelik kurallara ilişkin rutinlerin hepsi beraber toplumsal düzen dediğimiz şeyi teşkil etmektedir. Düzen doğal olduğu gibi kendi içinde birtakım çelişkiler barındırmaktadır. Gündelik hayatta düzenin kimin faydasına olduğu ve kimin tahakküm altına alındığı meselesi bir çelişki yaratmaktadır. Ancak düzen yine de iyi olarak görülebilir çünkü düzen bozulduğunda gerçek bir toplumsal kargaşa ortaya çıkar. Peki, o halde düzenden beklenen nedir? Goffman'a göre (2021) düzende karşılıklı fayda aşikârdır. Bu yönüyle ortak bir yaşam kültürünün oluşması, özel ve kamusal mekânların toplumsal etkileşimi artıracak şekilde üretilmesi ve özneler arası karşılaşmalarda temasta bulunma halinin gerçekleşmesi toplumsal ve mekânsal adaletin temelini oluşturduğu için önemlidir.

Modernleşme sürecini yaşamakta geç kalan ve bu süreci yönetmekte başarısız olan toplumlarda demokrasinin, kamusallaşmanın, sivil toplum hareketlerinin, özerk bireylerin ve anayasal hukuk devletinin oluşması önünde büyük engeller bulunmaktadır. Böyle toplumlarda gündelik hayat baskı altına alınmakta ve otoriter rejimler daha güçlü bir konuma yükselmektedir. Günümüz Türkiye'sinde siyasi otoriteler tarafından kamusallaşmanın ve sivil toplum hareketlerinin önü neredeyse kesilmiş olduğu için gündelik hayatın demokratikleşmesinin önemi her geçen gün artmaktadır. Barınma, sağlıklı çevre, güvenilir gıda, uygun çalışma koşulları, istihdam, eğitim, güvenlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal dayanışma ve adalet gibi haklara erişmek gündelik hayatın temelini teşkil ettiği için gereklidir. Gündelik hayatın demokratikleşmesi; sadece maddi yaşam koşullarını değil, aynı zamanda

ortak yaşam kültürünü, farklılık içinde birliktelik gibi sosyal ve kültürel değerleri de güçlendirmesi yönünde önemli bir adımdır. Modern demokrasi anayasal hukuk devletinin, kamusallaşmanın, sivil toplum hareketlerinin ve özerk bireylerin yaratılması sürecini içermektedir (Habermas, 2021). Tüm modern demokrasilerin ortak özellikleri bir araya gelme şartlarını nasıl en iyi şekilde belirleyip düzenleyebilecekleri hususunda yurttaşların müzakere ve uzlaşma yolunu seçmeleridir.

Sonuç Yerine

Tarihsel olarak üretim ve yeniden üretim süreçlerinin birbirinden ayrılması, evin ekonomik üretim biçimi olmaktan çıkması, özel olanın aileye, kamusalın olanın herkese/kamusal özneye açık faaliyetlerle kuşatılması ve çalışmanın karşısına boş zamanın çıkarılması sonucunda toplumsal ilişkiler de dönüşmüştür (Alkan, 2000). Bu durum cinsiyetler arasında farklı mekânsal ve toplumsal ilişkilerin gelişmesini ve farklı gündelik yaşantıların oluşmasını zorunlu kılmıştır. Sanayileşme, modernleşme ve kapitalist süreçler tarafından gündelik hayat özel ve kamusal olarak ayrılırken, özel ve kamusal mekânların ataerkil söylemleri ve düzenlemeleri ile kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerini yeniden üretecek şekilde örgütlenmesi cinsiyetler arası eşitsizliklerinin gelişmesini sağlamıştır. Aynı zamanda kapitalizmin ataerkil süreçlerle karşılıklı ilişkisi, cinsiyetlendirilmiş toplumsal ve mekânsal ilişkilere dayalı eşitsizliklerin sürdürülmesinde etkili olmuştur. Tüm bu konular literatürde farklı yönleri ile tartışılmış olup (Aktaş, 2013; Alkan, 2009; Aksu Kocatürk & Şengül, 2020; Bilgili, 2017; Bondi & Davidson 2003; Çakır, 2009; Deniz, 2018; Dural Tasouji, 2013; Felski, 1999; Friedan, 2002; Kern, 2020; Massey, 1994; Mirioğlu, 2018; Tuncer, 2015; Yüceşahin, 2016) gündelik hayatın toplumsal cinsiyet ilişkileri ile yapılandırılması sonucunda kadınların birtakım mekânsal, toplumsal, ekonomik ve politik eşitsizliklere maruz kalarak dezavantajlı koşulları deneyimlemesi konu edilmiştir. Bu çalışmada ise hâlihazırda kamusalın inşa edilemediği ve kamusallaşmanın oluşmasının önündeki önemli engellerden birinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, kazanımlara rağmen günümüzde halen çok keskin olduğunu ileri sürülerek gündelik hayatın demokratikleşmenin önemi üzerinde durulmaktadır. Bu durum bireysel

mücadelelerin yanı sıra topyekûn toplumsal, kültürel, kamusal ve mekânsal bir mücadeleyi gerektirdiği için gündelik hayatın tepeden değil, aşağıdan yukarıya doğru değişmesi, mekânın üretiminin toplumsal bir ürün ortaya koyması, toplumsalın ise mekânsal olanı yeniden üretebilmesi ve ortak kamusal kültürün ve toplumsal bilincin inşa edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Her ne kadar modernleşme, kapitalizm ve küreselleşme olgusuyla birlikte bir arada bulunma ve özneler arası karşılaşma olanağını artmış olsa da toplumsal etkileşimde bulunma ve temas kurma olanağı gündelik hayatın parçalı ve hiyerarşik yapısından dolayı sınırlı kalmaktadır. Gündelik hayatın demokratikleşmesi bağlamında toplumsal cinsiyet ve mekânsal eşitlik tartışmaları henüz başlangıç niteliğindedir. Bu çalışmada geldiğimiz nokta itibariyle çalışmanın temel argümanı ve kuramsal arka planı tartışılmış olup, daha sonraki çalışmalarda farklı yönleriyle konu detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksu Kocatürk, G. & Şengül, M. (2020) Kapitalist Ataerkil İlişkiler ve Kentsel Mekânda Kadınların Gündelik Hayatının Coğrafyası: Tokat Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(2): 715-746.
- Aktaş, G. (2013) Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1): 53-72.
- Alkan, A. (2009) Cinsiyet Dinamiklerin Peşinden Mekânın İzini Sürmek. Alkan, A. haz. *Cins Cins Mekân* içinde. İstanbul: Varlık Yayınları: 7-35.
- Alkan, A. (2000) Özel Alan – Kamusal Alan Ayrımının Feminist Eleştirisi Çerçevesinde Kentsel Mekân. *Kültür ve İletişim*, 3(1): 71-95.
- Bennett, A. (2013) *Kültür ve Gündelik Hayat*. Çev. N. Tokdoğan, B. Şenel, & U.Y. Kara. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Berger, P.L. & Luckmann, T. (2008) *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. Çev. V.S. Öğütle. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Bilgili, M. (2017) Toplumsal Cinsiyet, Bedenin Mekânsallığı ve Cinsiyetçi Mekânlar. *Felsefe- Yazın Dergisi*, 23(2): 19-28.
- Bondi, L. & Davidson, J. (2003) Troubling the Place of Gender. Anderson, K., Domosh, M., Pile, S. & Thrift, N. haz. *Handbook of Cultural Geography* içinde. Londra: Sage: 325-343.
- Çakır, S. (2009) Osmanlı'da Kadınların Mekânı, Sınırlar ve İhlaller. Alkan, A. haz. *Cins Cins Mekân* içinde. İstanbul: Varlık Yayınları: 76-101.
- de Certeau, M. (2008) *Gündelik Hayatın Keşfi I, Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. Çev. L. Arslan Özcan. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Deniz, A. & Şahin, S. S. (2022) Locked at Home and Escape from Home: Transformation of Older Women's Daily Life during the COVID 19 Pandemic. Südaş, İ., Çağın, Ş. & Maktal-Canko, D. haz. *Gender Studies: Space & History & Art Perspectives* içinde. İzmir: Ege University Publications.
- Deniz, A. (2018) Feminist Coğrafya: Cinsiyetin Coğrafyası & Coğrafyanın Cinsiyeti. Özgen, N. haz. *Sosyal Coğrafya* içinde. Ankara: Pegem Akademi: 251-284.

Dural Tasouji, C. (2013) Gündelik Hayat İncelemelerinde Kadınlık Halleri. *Mülkiye Dergisi*, 37 (4): 62-78.

Felski, R. (1999) The Invention of Everyday Life, *New Formations*, (39): 15-31.

Friedan, B. (2002) The Problem That Has No Name. Highmore, B. haz. *The Everyday Life Reader* içinde. New York: Routledge Publishing: 58-63.

Gardiner, M. (2016) *Gündelik Hayat Eleştirileri*. Çev. D. Özçetin, B. Taşdemir & B. Özçetin. Ankara: Heretik Yayınları.

Giddens, A. (2022) Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm. Çev. İ. Şahin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Goffman, E. (2009) *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. Çev. B. Cezar. İstanbul: Metis Yayınları.

Goffman, E. (2021) *Kamusal Alanda İlişkiler: Toplu Yaşamın Mikro İncelemeleri*. Çev. M.F. Karakaya, M.F. Ankara: Heretik Yayınları.

Gökalp Yılmaz, G. (2017) Gündelik Hayat Sosyolojisinden Kente ve Kültüre Bakmak; Certeau'cu Bir Taktik Alanı Olarak Kent. Ergun, C. & Ögreci, S. haz. *Sosyal Bilimlerde Kültür Tartışmaları* içinde. Ankara: Gece Kitaplığı: 64-78.

Habermas, J. (2021) *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. Çev. T. Bora & M. Sancar. İstanbul: İletişim Yayınları.

İskenderoğlu, K. & Kervankıran, İ. (2023) Sınırları Aşanlar: Türkiye'den Yurtdışına Seyahat Eden Kadınların Deneyimleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 32: 91-110.

Kaba, B & Emekli, G. (2018) Turizmde Yükselen Bir Eğilim: Yalnız Seyahat Eden Kadın Gezginler (Türkiye Örneği). *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(2): 111-126.

Kaçar, S. & Kervankıran, İ. (2023) Gündelik Hayatın İzini Sürmek: Yaşlı Kadınların Gündelik Hayat Bilgisinden Turizm Mekânlarına Erişimlerini, Mekânsal Deneyimlerini ve Sınırlılıklarını Anlamak. *Fe Dergi*, 15(1): 122-146.

Kahveci, Z.N. (2021) Beypazarı'nda Kadının Ev İçi Emeğinin Dönüşümü: Deneyim ve Aktarım. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 27(2): 75-98.

Karmaz, E. (2021) Mekânın Gündelik Yaşam İçinde Kurgulanışı: Özne-Mekân Etkileşim Süreci. Yıldırım, D. & Beritan, S.C. haz. *Mekânı Düşünmek* içinde. Ankara: Nika Yayınevi: 67-89.

Kern, L. (2020) *Feminist Şehir*. Çev. B. Sümer Aydaş. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Kurtar, S. (2013) Bir Şehir Filozofu Olarak Henri Lefebvre ve Gündelik Yaşam Sanatı. *İdealkent*, 4(10): 200-219.

Lefebvre, H. & Levich, C. (1987) The Everyday and Everydayness. *Yale French Studies*, (73): 7-11.

Lefebvre, H. (2017) *Gündelik Hayatın Eleştirisi III, Moderniteden Modernizme. I*. Ergüden, I. çev. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2019a) Gündelik Hayatın Eleştirisi II, Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri. I. Ergüden, I. çev. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2019b) *Mekânın Üretimi. I*. Çev. I. Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2020a) *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. Çev. I. Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2020b) *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. Çev. I. Ergüden, İstanbul: Metis Yayınları.

Massey, D. (1994) *Space, Place and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Mirioğlu, G. (2018) Kentlere Feminist Coğrafya Perspektifinden Bakmak. *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(2): 183-194.

Orhan, C. (2018) Avamperestane Vehmedilenin Kurnazlığı: Erving Goffman. Esgin, A. & Çeğin, G. haz. *Gündelik Hayat Sosyolojisi: Temalar, Sorunlar ve Güzergâhlar* içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi: 191-212.

Sezer Şanlı, A. (2018) *Gündelik Hayatın Dönüşümünde Bir İmkân Olarak Toplumsal Muhalefetin Değerlendirilmesi: Cumartesi Anneleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şah, U. (2020) Eleştirel Söylem Analizi: Temel Yaklaşımlar. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (7): 210-231.

Şahin, Ö. & Balta, E. (2001) Gündelik Yaşamı Dönüştürmek ve Marksist Düşünce. *Praksis*, (4): 185-217.

Şentürk, Ü. (2018) Husserl ve Schutz: Fenomonolojik Perspektif. Esgin, A. & Çeğin, G. haz. *Gündelik Hayat Sosyolojisi: Temalar, Sorunlar ve Güzergâhlar* içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi: 235-268.

Tekeli, İ. (2023) Yaşamda Özel Alan ve Kamusal Alan Ayrımının Oluşumu ve Karşılıklı Konumlarının ve İlişkilerinin Sürekli Yeniden Tanımlanmakta Olması Ne Tür Toplumsal Sonuçlar Yaratıyor?. *Kalkınma Atölyesi*, 3(7): 3-21.

Tuncer, S. (2015) Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusala Feminist Bir Saha Hikâyesi. *Moment*, 2(2): 30-58.

Uluscu, G. (2023) Türk Atasözlerinin Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Kuramına Göre İncelenmesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11: 235-244.

Yüceşahin, M.M. (2016) Toplumsal Cinsiyet ve Mekânın Karşılıklı İlişkisi: Patriyarkanın Sosyal Mekânı Örgütleyişine Dair Bir Tartışma. *Kadın/Women*, 17(1): 73-11.